TURKISTON MUXTORIYATI VA MILLIY DAVLATCHILIK G‘OYASI: XX ASR BOSHLARIDA SIYOSIY ISLOHOTLAR, MILLIY O‘ZLIK VA MUSTAQILLIK INTILISHLARI

DTPI Tarix yo‘nalishi 4-bosqich talabasi
Atamurodov Asadbek
asadbekatamuratov311@gmail.com
DTPI Tarix yo‘nalishi 4-bosqich talabasi
Amanov Shahzod
amanovshaxzod5@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada XX asr boshlarida Turkistonda yuz bergan siyosiy jarayonlar, jadidchilik harakatining rivojlanishi va Turkiston Muxtoriyatining tashkil topishi tarixiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Unda Rossiya imperiyasi mustamlakachilik boshqaruvining o‘ziga xos xususiyatlari, 1917-yilgi inqilobiy o‘zgarishlarning Turkiston siyosiy hayotiga ta’siri, milliy ziyolilarning siyosiy islohotlar va o‘zini o‘zi boshqarish borasidagi qarashlari yoritiladi. Shuningdek, Turkiston Muxtoriyatining davlat boshqaruvi tamoyillari, millatlararo munosabatlarga doir yondashuvlari, siyosiy va iqtisodiy qiyinchiliklari hamda 1918-yil fevral oyida tugatilishining tarixiy oqibatlari ko‘rib chiqiladi. Maqolada muxtoriyatning milliy davlatchilik tarixidagi o‘rni uning yutuqlari va cheklovlarini birgalikda hisobga olgan holda baholanadi. Tadqiqot natijalari Turkiston Muxtoriyatining milliy o‘zlikni

Kalit so‘zlar: Turkiston Muxtoriyati, milliy davlatchilik, jadidchilik, milliy o‘zlik, siyosiy islohotlar, milliy uyg‘onish, muxtoriyat, siyosiy vakillik, demokratik boshqaruv.

XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasida yuz bergan ijtimoiy-siyosiy jarayonlar mintaqa xalqlari tarixida tub burilish yasadi. Bu davrda Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosatiga nisbatan norozilik kuchayib, mahalliy aholining siyosiy huquqlari, milliy o‘zligini anglash, ta’limni isloh qilish va o‘z taqdirini o‘zi belgilashga bo‘lgan intilishlari tobora kuchaydi. Ayniqsa, 1917-yilda Rossiyada yuz bergan inqilobiy o‘zgarishlar

Turkiston xalqlari oldida davlat boshqaruvi, siyosiy hokimiyat va milliy taraqqiyot masalalarini yangicha hal etish imkoniyatini yuzaga keltirdi. Ana shu murakkab tarixiy sharoitda Turkiston Muxtoriyatining tashkil topishi mintaqada milliy-demokratik davlatchilik g‘oyalarining amaliy ifodasi sifatida namoyon bo‘ldi. Mazkur tarixiy hodisa nafaqat o‘sha davrdagi siyosiy kurashlar, balki xalqning milliy o‘zligini anglash, huquqiy tenglik va o‘zini o‘zi boshqarish yo‘lidagi intilishlarini o‘rganish nuqtayi nazaridan ham muhim ahamiyatga ega.[1]

XIX asrning ikkinchi yarmida Turkistonning katta qismi Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olinishi natijasida mintaqada yangi mustamlakachilik boshqaruvi tizimi shakllandi. 1867-yilda Turkiston general-gubernatorligining tashkil etilishi o‘lkaning siyosiy va ma’muriy hayotida muhim o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Mahalliy aholining boshqaruv tizimidagi ishtiroki cheklangan bo‘lib, asosiy siyosiy vakolatlar imperiya ma’muriyati va harbiy amaldorlar qo‘lida jamlangan edi. Yer-suv munosabatlari, soliq siyosati, iqtisodiy resurslardan foydalanish va mahalliy boshqaruv masalalarida mustamlakachilik manfaatlari ustuvor ahamiyat kasb etdi. Natijada mahalliy aholining ijtimoiy-iqtisodiy hayotida turli ziddiyatlar kuchaydi, milliy ziyolilar orasida esa jamiyatni yangilash, siyosiy huquqlarni kengaytirish va xalqning taraqqiyotini ta’minlash zarurati haqidagi qarashlar rivojlandi.

Turkistondagi mustamlakachilik boshqaruvi mahalliy jamiyatning barcha qatlamlariga bir xil ta’sir ko‘rsatmagan bo‘lsa-da, siyosiy hokimiyatdan chetda qolish, ta’lim va boshqaruv sohalaridagi cheklovlar hamda iqtisodiy manfaatlar bilan bog‘liq muammolar islohotlar zaruratini kuchaytirdi. Bu sharoitda milliy ziyolilar jamiyat taraqqiyotini faqat an’anaviy ijtimoiy munosabatlarni saqlab qolish bilan emas, balki zamonaviy ta’lim, ilm-fan, matbuot, huquqiy bilim va siyosiy tashkilotchilikni rivojlantirish bilan bog‘lay boshladilar. Ularning fikricha, xalqning taraqqiyoti uchun avvalo ma’rifatli jamiyatni shakllantirish, siyosiy ongni oshirish va davlat boshqaruvida mahalliy aholining manfaatlarini hisobga olish lozim edi. XX asr boshlarida Turkistonda

[1] Khalid, A. The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. – Berkeley: University of California Press, 1998.

jadidchilik harakati aynan shu ehtiyojlar ta’sirida rivojlandi. Jadidlar yangi usul maktablarini ochish, ta’lim mazmunini yangilash, dunyoviy fanlarni o‘qitish, matbuotni rivojlantirish va xalqni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirishni muhim vazifa deb bildilar. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat va boshqa ma’rifatparvarlar jamiyatning taraqqiyotini milliy ongning yuksalishi bilan chambarchas bog‘ladilar. Ularning faoliyati dastlab ko‘proq ma’rifiy va madaniy islohotlarga yo‘naltirilgan bo‘lsa-da, vaqt o‘tishi bilan siyosiy huquqlar, xalq vakilligi, boshqaruvni isloh qilish va milliy manfaatlarni himoya etish masalalari ham jadidlar dunyoqarashining muhim qismiga aylandi.[2]

Jadidchilikning siyosiy ahamiyati shundaki, bu harakat jamiyatdagi muammolarni faqat mahalliy yoki maishiy masalalar sifatida emas, balki umumiy taraqqiyot, xalqning kelajagi va siyosiy boshqaruv bilan bog‘liq holda talqin qildi. Jadid ziyolilari taraqqiy etgan davlatlarda ta’lim, qonunchilik, vakillik organlari va jamoatchilik nazorati qanday vazifa bajarishini kuzatib, bu tajribalarni Turkiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlari haqida fikr yuritdilar. Ular uchun milliy o‘zlikni anglash o‘tmish merosini qadrlash bilangina cheklanmasdan, zamonaviy bilimlarni egallash, jamiyat hayotida faol ishtirok etish va xalq manfaatlarini himoya qilishni ham anglatardi. 1917-yil fevral oyida Rossiya imperiyasida monarxiyaning ag‘darilishi Turkistonning siyosiy hayotida yangi bosqichni boshlab berdi. Imperator hokimiyatining tugatilishi natijasida mamlakatning turli hududlarida siyosiy tashkilotlar, ishchi va askar deputatlari sovetlari, jamoat qo‘mitalari hamda milliy tashkilotlarning faoliyati jonlandi. Turkistonda ham turli siyosiy kuchlar o‘rtasida hokimiyat, vakillik va kelajakdagi davlat tuzilishi masalalari bo‘yicha munozaralar kuchaydi. Mahalliy ziyolilar va jamoat arboblari o‘lkaning siyosiy kelajagi masalasini kun tartibiga olib chiqib, Turkiston aholisining manfaatlarini ifoda etuvchi boshqaruv tizimini shakllantirishga intildilar.[3]

1917-yil bahoridan boshlab Turkiston musulmonlarining qurultoylari, siyosiy yig‘ilishlari va jamoat tashkilotlari faoliyati milliy harakatning tashkiliy jihatdan

[2] Ahmadjonova, G. “Turkiston Muxtoriyati va uning qismati”. Turkiston Muxtoriyati tarixiga oid ilmiy-ma’rifiy material.

rivojlanishiga yordam berdi. Aprel oyida Toshkentda o‘tkazilgan Butunturkiston musulmonlarining birinchi qurultoyi o‘lka musulmonlarining siyosiy kelajagi, boshqaruv shakli va milliy manfaatlarini muhokama qilishda muhim o‘rin tutdi. Qurultoylarda vakillik organlarini tashkil etish, mahalliy aholining siyosiy jarayonlarda ishtirokini kengaytirish, ta’lim va diniy-ma’rifiy muassasalar faoliyatini takomillashtirish kabi masalalar ko‘rib chiqildi. Bu jarayonlar milliy harakatning siyosiy tashkilotchilik darajasini oshirib, keyinchalik muxtoriyat g‘oyasining amaliy dasturga aylanishiga zamin yaratdi. Turkiston Muxtoriyati g‘oyasining shakllanishida 1917-yil kuzidagi siyosiy voqealar alohida ahamiyatga ega bo‘ldi. Shu yilning oktabr oyida Petrogradda bolsheviklar hokimiyatni egallaganidan so‘ng Rossiyaning sobiq imperiya hududlarida hokimiyat masalasi yanada keskinlashdi. Turkistonda ham siyosiy kuchlar o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar kuchayib, yangi hokimiyatning kimlar manfaatlarini ifodalashi va mahalliy aholining siyosiy huquqlari qay tarzda ta’minlanishi masalasi dolzarb bo‘lib qoldi. Toshkentdagi sovet hokimiyati tarkibida mahalliy musulmon aholi vakillarining yetarli darajada ishtirok etmagani milliy ziyolilar va jamoat arboblarining noroziligiga sabab bo‘ldi. Shu sharoitda Turkistonning siyosiy maqomini o‘zgartirish, o‘lka aholisiga o‘z ichki ishlarini boshqarish imkoniyatini berish va vakillik tamoyillariga asoslangan hukumat tuzish zarurati kuchaydi.Muxtoriyatning siyosiy mazmunini to‘g‘ri anglash uchun uning mustaqillik g‘oyasi bilan munosabatiga alohida e’tibor berish lozim. Turkiston Muxtoriyati dastlab Rossiya tarkibidagi demokratik federativ tuzum doirasida hududiy o‘zini o‘zi boshqarishni ko‘zlagan siyosiy loyiha sifatida shakllandi. Demak, uni bugungi ma’nodagi to‘liq mustaqil milliy davlat bilan aynan tenglashtirish tarixiy jihatdan to‘g‘ri bo‘lmaydi. Biroq muxtoriyat tarafdorlarining o‘lka boshqaruvini mahalliy aholining manfaatlariga muvofiq tashkil etish, siyosiy vakillikni ta’minlash va milliy huquqlarni himoya qilishga qaratilgan talablari keyingi davrlardagi istiqlol g‘oyalari bilan mushtarak jihatlarga ega edi. Shu sababli Turkiston Muxtoriyatini milliy davlatchilik tarixida o‘zini o‘zi boshqarish, siyosiy tenglik va milliy manfaatlarni himoya qilish yo‘lidagi muhim tajriba sifatida baholash mumkin.[4] Muxtoriyat rahbarlari va siyosiy arboblari orasida

[4] Alimova, D. A. Jadidchilik fenomeni. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.

Muhammadjon Tinishboyev Mustafo Cho‘qay, Ubaydullaxo‘ja Asadullaxo‘jayev va boshqa jamoat namoyandalari muhim o‘rin egalladi. Ularning dunyoqarashi va siyosiy tajribasi bir xil bo‘lmagan bo‘lsa-da, Turkistonning kelajagini belgilashda mahalliy aholining siyosiy ishtirokini kengaytirish, milliy manfaatlarni hisobga olish va boshqaruv tizimini isloh qilish zarurati ularni birlashtirib turdi. Muxtoriyat rahbarlari murakkab siyosiy vaziyatda turli millat va diniy jamoalar manfaatlarini muvofiqlashtirish, davlat boshqaruvini yo‘lga qo‘yish va yangi siyosiy tuzumning qonuniy asoslarini shakllantirish kabi vazifalarni hal etishga harakat qildilar.[5]

Turkiston Muxtoriyatining davlat boshqaruvi haqidagi qarashlarida vakillik va siyosiy ishtirok masalalari alohida ahamiyat kasb etdi. Muxtoriyat tarafdorlari o‘lka aholisining manfaatlari faqat tashqi ma’muriy markaz tomonidan belgilanishi kerak emas, balki mahalliy vakillar ishtirokidagi siyosiy organlar orqali ifodalanishi lozimligini ta’kidladilar. Bu qarash davlat boshqaruvining qonuniyligi, jamoatchilik ishonchi va siyosiy vakillik tushunchalarining rivojlanishiga xizmat qildi. Shuningdek, yangi tuzumning muvaffaqiyati faqat bir guruh yoki bir millat manfaatlarini himoya qilishga emas, balki Turkistonda yashovchi turli xalqlar o‘rtasida hamkorlik va tenglikni ta’minlashga bog‘liq ekanligi anglab yetildi.[6]

Milliy davlatchilik g‘oyasining muhim jihatlaridan biri millatlararo munosabatlar masalasi edi. Turkiston ko‘p millatli va ko‘p madaniyatli hudud bo‘lib, unda o‘zbeklar, qozoqlar, qirg‘izlar, tojiklar, turkmanlar, ruslar va boshqa jamoalar yashagan. Shu sababli siyosiy tuzumni qayta tashkil etish jarayonida turli etnik va diniy guruhlarning huquqlarini hisobga olish muhim masalaga aylandi. Turkiston Muxtoriyatining siyosiy g‘oyalarida o‘lka aholisining umumiy manfaatlarini ifodalashga intilish mavjud edi. Bunday yondashuv milliy davlatchilikni faqat etnik birlik asosida emas, balki hududiy hamkorlik, siyosiy vakillik va huquqiy tenglik tamoyillari asosida tasavvur etish imkonini berdi. Muxtoriyatning faoliyatida iqtisodiy va ijtimoiy islohotlar masalasi ham muhim o‘rin tutdi. Har qanday siyosiy tuzumning barqarorligi davlat moliyasini boshqarish, soliqlarni

[5] Togan, A. Z. V. Bo‘linganni bo‘ri yer: Turkiston xalqlarining milliy mustaqillik uchun kurashi tarixidan xotiralar. – Toshkent: Adolat, 1997.
[6] Agzamxo‘jayev, S. Turkiston Muxtoriyati: milliy-demokratik davlatchilik qurilishi tajribasi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2000.

tartibga solish, transport va savdo aloqalarini rivojlantirish, ta’lim tizimini takomillashtirish hamda aholining kundalik ehtiyojlariga javob berish bilan chambarchas bog‘liq edi. Turkiston Muxtoriyati rahbarlari oldida aynan shunday murakkab vazifalar turardi. Biroq yangi hukumatning moliyaviy imkoniyatlari cheklangan, mustahkam harbiy kuch va barqaror ma’muriy apparatni shakllantirish imkoniyatlari esa yetarli emas edi. Bundan tashqari, o‘lkadagi turli siyosiy kuchlar o‘rtasidagi ziddiyatlar muxtoriyat faoliyatini yanada murakkablashtirdi.

Turkiston Muxtoriyati uchun yana bir muhim masala xalqaro va mintaqaviy siyosiy sharoit bilan bog‘liq edi. 1917–1918-yillarda sobiq Rossiya imperiyasi hududida markaziy hokimiyat zaiflashib, turli siyosiy guruhlar va milliy harakatlar o‘z kelajagini mustaqil belgilashga intildilar. Biroq bu jarayonlar tinch va izchil kechmadi. Siyosiy hokimiyat uchun kurash, qurolli to‘qnashuvlar, iqtisodiy beqarorlik va transport hamda aloqa tizimidagi uzilishlar yangi tuzilmalar faoliyatini qiyinlashtirdi. Turkiston Muxtoriyati ham o‘zining qisqa faoliyati davomida ana shunday murakkab vaziyatda yashashga majbur bo‘ldi.[7]

Muxtoriyatning bolsheviklar boshchiligidagi sovet hokimiyati bilan munosabatlari tobora keskinlashib bordi. Toshkentdagi sovet rahbariyati muxtoriyat hukumatini o‘z siyosiy hokimiyatiga muqobil kuch sifatida ko‘rdi.[8] Tomonlar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar hokimiyatning qonuniy manbai, siyosiy vakillik va o‘lkaning kelajakdagi davlat tuzilishi masalalariga borib taqalardi. Muxtoriyat tarafdorlari hududiy boshqaruv va mahalliy vakillikni rivojlantirishga intilgan bir paytda, bolsheviklar siyosiy hokimiyatni sovetlar tizimi orqali mustahkamlashga harakat qildilar. Natijada siyosiy murosaga erishish imkoniyatlari cheklanib, qarama-qarshiliklar kuchaydi. Turkiston Muxtoriyatining tugatilishi uning siyosiy g‘oyalari va milliy davlatchilikka oid qarashlari butunlay yo‘qoldi, degani emas. Aksincha, muxtoriyat tajribasi keyingi davrlarda Turkiston xalqlarining siyosiy taqdiri, milliy huquqlari va mustaqillik uchun kurashlari

[7] Cho‘qay, M. Istiqlol jallodlari. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 1992.

[8] Rajabov, Q. Turkiston Muxtoriyati vazirlari hamda milliy majlis a’zolari hayoti va taqdiri. – Toshkent: Ma’naviyat, 2000.

bilan bog‘liq holda eslab kelindi. Muxtoriyat tarafdorlari ilgari surgan vakillik, huquqiy tenglik, milliy manfaatlarni himoya qilish va mahalliy boshqaruvni rivojlantirish g‘oyalari keyingi avlodlar uchun muhim tarixiy tajriba bo‘lib qoldi. Shu bilan birga, muxtoriyatning qisqa muddatli faoliyati davlat qurilishi uchun siyosiy irodaning o‘zi yetarli emasligini, balki barqaror boshqaruv, iqtisodiy resurslar, ijtimoiy tayanch, xavfsizlik va turli siyosiy kuchlar o‘rtasidagi kelishuv ham zarurligini ko‘rsatdi.[9]

Turkiston Muxtoriyatining tarixiy ahamiyatini baholashda uning yutuqlari bilan birga, cheklovlarini ham hisobga olish lozim. Bir tomondan, muxtoriyat o‘lka xalqlarining siyosiy manfaatlarini mustaqil ifodalashga qaratilgan muhim tashabbus bo‘ldi. U milliy ziyolilarning davlat boshqaruvi, siyosiy vakillik va islohotlar borasidagi qarashlarini amaliy faoliyatga aylantirish imkoniyatini yaratdi. Ikkinchi tomondan, hukumatning qisqa muddat faoliyat yuritgani, moliyaviy va harbiy resurslarining cheklanganligi, siyosiy kuchlar o‘rtasidagi ziddiyatlar hamda markaziy sovet hokimiyati bilan qarama-qarshiliklar uning barqaror davlat tizimini shakllantirishiga to‘sqinlik qildi. Shu sababli Turkiston Muxtoriyatini tarixiy jihatdan faqat muvaffaqiyatsizlik yoki faqat ideal siyosiy loyiha sifatida emas, balki murakkab sharoitda amalga oshirilgan milliy-demokratik davlatchilik tajribasi sifatida o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

Mazkur mavzuni ilmiy jihatdan o‘rganishda tarixiy manbalar va tarixshunoslikka alohida e’tibor berish zarur. O‘sha davrda nashr etilgan “Ulug‘ Turkiston”, “Najot” va “Turon” kabi gazetalar Turkiston Muxtoriyati haqidagi jamoatchilik munosabati, siyosiy munozaralar va voqealarning zamondoshlar tomonidan qanday talqin etilganini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, qurultoy hujjatlari, siyosiy arboblarning xotiralari, arxiv materiallari va keyingi davrlarda yaratilgan ilmiy tadqiqotlar muxtoriyatning shakllanishi hamda tugatilishini kengroq tarixiy kontekstda tahlil qilish imkonini beradi. Bunda manbalarning yaratilgan davri, mualliflarning siyosiy qarashlari va voqealarga munosabati hisobga olinishi lozim. Bir-biridan farq qiluvchi ma’lumotlarni qiyoslash orqali tarixiy jarayonlarni imkon qadar xolis yoritish mumkin.

[9] Rajabov, Q. Turkiston Muxtoriyati vazirlari hamda milliy majlis a’zolari hayoti va taqdiri. – Toshkent: Ma’naviyat, 2000.

Mustaqillik yillarida Turkiston Muxtoriyati tarixiga bo‘lgan ilmiy qiziqish yanada kuchaydi. Ilgari sovet tarixshunosligida biryoqlama talqin qilingan yoki yetarlicha yoritilmagan masalalar qayta ko‘rib chiqildi. Milliy ziyolilarning faoliyati, jadidlarning siyosiy qarashlari, muxtoriyatning davlat-huquqiy asoslari va uning tugatilish oqibatlari yangi manbalar asosida o‘rganila boshlandi. Zamonaviy tarixshunoslikda muxtoriyatni faqat milliy ozodlik harakati doirasida emas, balki XX asr boshlarida imperiyalar parchalanishi, hududiy muxtoriyat va siyosiy vakillik g‘oyalarining rivojlanishi bilan bog‘liq holda tahlil qilish yondashuvi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa Turkiston Muxtoriyatining mintaqaviy va umumjahon tarixidagi o‘rnini kengroq tushunishga yordam beradi. Turkiston Muxtoriyati tarixini bugungi davlatchilik nuqtayi nazaridan o‘rganish ham muhim ilmiy va ma’rifiy ahamiyatga ega. Hozirgi O‘zbekiston davlatchiligi o‘zining huquqiy asoslari va siyosiy institutlari bilan zamonaviy tarixiy sharoitda shakllangan bo‘lsa-da, milliy tarixni anglash jarayonida o‘zini o‘zi boshqarish, siyosiy vakillik, qonun ustuvorligi va xalq manfaatlarini himoya qilish kabi masalalarga murojaat etish tabiiydir. Turkiston Muxtoriyati tajribasi bu tamoyillarning tarixiy rivojlanishini, ularni amalga oshirish yo‘lida yuzaga kelgan muammolarni va siyosiy murosaning ahamiyatini anglashga yordam beradi. Biroq tarixiy hodisalarni bugungi tushunchalar bilan baholashda o‘sha davrning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarini unutmaslik kerak. Xulosa qilib aytganda, Turkiston Muxtoriyati XX asr boshlarida Turkiston xalqlarining milliy o‘zlikni anglash, siyosiy huquqlarni kengaytirish va o‘zini o‘zi boshqarishga erishish yo‘lidagi muhim tarixiy tajribalaridan biri bo‘ldi. Uning vujudga kelishi Rossiya imperiyasining inqirozi, jadidchilik harakatining rivojlanishi va mahalliy aholining siyosiy faolligi bilan chambarchas bog‘liq edi. Muxtoriyat tarafdorlari zamonaviy davlat boshqaruvi, vakillik, millatlararo tenglik va milliy manfaatlarni himoya qilish masalalarini kun tartibiga olib chiqdilar. Uning 1918-yil fevralida qurolli kuch bilan tugatilishi esa Turkistonning siyosiy taraqqiyotiga salbiy ta’sir ko‘rsatdi. Shunga qaramay, Turkiston Muxtoriyati tarixiy xotirada milliy davlatchilik g‘oyalarining rivojlanishi va siyosiy o‘zini o‘zi boshqarish yo‘lidagi intilishlarning muhim ramzi sifatida saqlanib qoldi. Ushbu tajribani manbalar asosida, turli qarashlarni qiyoslagan holda o‘rganish O‘zbekiston

davlatchiligi tarixini chuqurroq anglash, milliy tarixga xolis yondashish va tarixiy xotirani mustahkamlashga xizmat qiladi.

anglash, siyosiy vakillik va o‘zini o‘zi boshqarish g‘oyalarining rivojlanishidagi ahamiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Agzamxo‘jayev, S. Turkiston Muxtoriyati: milliy-demokratik davlatchilik qurilishi tajribasi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2000.
2. Cho‘qay, M. Istiqlol jallodlari. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 1992.
3. Rajabov, Q. Turkiston Muxtoriyati vazirlari hamda milliy majlis a’zolari hayoti va taqdiri. – Toshkent: Ma’naviyat, 2000.
4. Alimova, D. A. Jadidchilik fenomeni. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
5. Khalid, A. The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. – Berkeley: University of California Press, 1998.
6. Togan, A. Z. V. Bo‘linganni bo‘ri yer: Turkiston xalqlarining milliy mustaqillik uchun kurashi tarixidan xotiralar. – Toshkent: Adolat, 1997.
7. Ahmadjonova, G. “Turkiston Muxtoriyati va uning qismati”. Turkiston Muxtoriyati tarixiga oid ilmiy-ma’rifiy material. https://muxtoriyat.uz/index.php/en/manbalar/maqolalar-uz/turkiston-muxtoriyati-va-uning-qismati
8. Darmonova, M. “Turkiston Muxtoriyati va uning qatag‘on qilinishi xususida”. Turkiston Muxtoriyati tarixiga oid ilmiy-ma’rifiy material. https://muxtoriyat.uz/index.php/en/manbalar/maqolalar-uz/turkiston-muxtoriyati-va-uning-qatag-on-qilinishi-xususida
9. Kotyukova, T. V. “On the Question of Studying the History of Turkestan Autonomy in the Post-Soviet Space”. Humanities Researches of the Central Russia, 2024, № 4 (33), 19–28. https://doi.org/10.24412/2541-9056-2024-433-19-28

10. “Turkistonda parlamentchilik harakati shakllanishi tarixiga oid manbalar tahlili”. Sindex ilmiy materiallari. https://www.sindex.uz/tg/article/42361